

<https://doi.org/10.15407/np.69.141>
УДК 027-047.86-048.38](477)“364”

Євгенія Кабаренкова,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: evgeniakab@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2773-8545>

ЗРУЙНОВАНІ ВІЙНОЮ БІБЛІОТЕКИ: ВТРАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Висвітлено причини й наміри знищення публічних, дитячих і шкільних бібліотек російськими окупантами. Звернено увагу на наслідки руйнації книжкового фонду та приміщень бібліотек на звільнених територіях та в зоні бойових дій. На основі офіційних даних змальовано карту збитків, завданих агресором національній бібліотечній мережі. Підкреслено необхідність і важливість загальнонаціональної толоки з відновлення роботи зруйнованих установ. До процесу відновлення повноцінної діяльності бібліотек важливо залучати міжнародні культурні фонди, громадські організації, бізнес, видавців, письменників, книголюбів.

Ключові слова: бібліотеки, культурний геноцид, Римський статут, тимчасово захоплені території, деокупація.

Постановка проблеми. З часу повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України постраждала вся бібліотечна система країни, проте найбільшою шкоди ворог завдав бібліотекам регіонів, де відбувалися бойові дії та досі триває окупація.

Одним із першочергових завдань Кремля в цій війні є викорінення національної ідентичності українців через просвіту. Знищуючи культурну ідентичність, росіяни продовжують стирати на порох, плюндрувати все українське на тимчасово захоплених землях, зокрема спалювати чи вивозити українську літературу, руйнувати приміщення та майно бібліотек, учиняючи у такий спосіб культурний геноцид.

Кремль виділив 360 млн руб. (114 млн грн) для знищення бібліотек на окупованих територіях України [1]. Влітку пресслужба Міністерства культури та інформаційної політики повідомила, що від початку повномасштабного вторгнення в Україні зруйновано або пошкоджено 1582 об'єкти

культурної інфраструктури, серед них 598 бібліотек [2]. Проте ця цифра не остаточна. Частина Запорізької, Донецької, Луганської, Херсонської, областей та Крим перебувають у тимчасовій окупації, а це ускладнює обрахунок. Скажімо, тільки в Маріуполі залишається невідомою доля 20 бібліотек.

За час російсько-української війни, яка почалася ще 2014 р., збитки, нанесені національній бібліотечній мережі можна виділити за такими показниками:

- втрати книжкового фонду;
- знищення приміщень;
- руйнування будівель;
- знищення обладнання;
- викрадення технічних засобів;
- моральні та фізичні травми працівників галузі.

Загалом, осягаючи втрати від російської агресії проти України, зауважимо, що культурна сфера не знала таких масових руйнувань бібліотечних установ з часів Другої світової війни [3]. Це важлива, але майже не розроблена складова новітньої історії нашого народу, тож з огляду на продовження бойових дій зрозуміло, що теоретична база подібних досліджень перебуває в стадії формування.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомі аспекти діяльності бібліотек під час російсько-української війни все-таки не залишилися поза увагою науковців. Нагальність піднятої теми підтверджується дослідженнями вчених Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: А. Потіха вивчав діяльність бібліотек України в умовах російської воєнної агресії [4], Н. Іванова та О. Пестрецова порушували питання правових аспектів збереження культурної спадщини в умовах війни [5, с. 33], О. Аулін розглядав специфіку бібліотечно-інформаційної діяльності під час воєнного конфлікту [6]. С. Спіріна вивчала акції зарубіжних бібліотек на підтримку України в умовах російської агресії, зокрема в контексті загрози установам пам'яті, які зберігають докази національної ідентичності та багатство культури [7]. Важливості застосування бібліотерапевтичних програм і заходів як одного із сучасних напрямів діяльності бібліотек для подолання стресових ситуацій, особливо тих, що спричинені війною, присвятила своє дослідження Н. Аксьонова [8].

Для вивчення цієї болісної і злободенної теми використано повідомлення з офіційних джерел, ЗМІ, експертні оцінки директорів та працівників бібліотечних установ, журналістів, громадських активістів, волонтерів.

Мета статті – проаналізувати стан та перспективи діяльності бібліотечних установ на звільнених територіях, виявити проблемні питання.

Виклад основного матеріалу. Досліджено, що найперше під знищення окупантами підпадають книги про історію України, підручники з історії, книги українською мовою, зокрема, європейська та українська дитяча класика, книги зі шкільної програми, раритетні видання, твори сучасних українських письменників, які стали лідерами думок.

Експертне середовище, вивчаючи стан і втрати бібліотечних установ, зазначають, що так звана воєнна поліція вилучала і вилучає українську художню та історичну літературу з бібліотек на тимчасово окупованих територіях Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської, Харківської, Київської, Миколаївської, Чернігівської, Сумської областей, а також Криму. Водночас від постійних обстрілів знищуються приміщення бібліотек. Тільки на Харківщині, за даними на 23 січня 2023 р., стерто з лиця землі 10 книгозбірень. Майже до тла згоріла бібліотека в Барвінковому, це була головна бібліотека громади. У перші ж дні війни була зруйнована міська бібліотека в Ізюмі. Тільки у Великих Бурлуках за період перебування окупантів у приміщеннях публічної і дитячої бібліотек було частково знищено бібліотечний фонд (орієнтовно 30%), повністю викрадено технічні засоби (шість комп'ютерів, проектор, кольоровий принтер) та обладнання (стілці, столи, стелажі та ін.), виведено з ладу інтернет-мережу (всі кабелі обірвано, обладнання викрадено). Руйнувань зазнала Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка [9]. На Херсонщині в Станіславській територіальній громаді чотири з п'яти бібліотек зруйновані, Олександрівська – повністю [10]. Завдані збитки бібліотечній системі Чернігівщини становлять майже 42 млн грн, втрати книжок оцінюють у майже 682 тис. грн: 26 бібліотек області постраждали від рук окупантів, установи 12 громад та Чернігова або зруйновані, або пошкоджені, і три з них зруйновані повністю [11].

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, до початку повномасштабного вторгнення фактично функціонувало 14 351 бібліотечна установа (сільські, селищні, міські, обласні). Станом на кінець червня 2023 р. їхня кількість зменшилася на 2560 установ і наразі становить 11 791 [12].

Аналізуючи регіональний розподіл бібліотек, які постраждали внаслідок бойових дій, ГО «Антикорупційний штаб» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» реалізує дорожню карту відновлення України. У межах цього проекту експерти порахували шкоду, яку росіяни нанесли саме бібліотекам. Під час дослідження було виявлено, що найбільше

повністю зруйнованих бібліотек станом на кінець червня 2023 р. у Донецькій області – 38. Однакова кількість знищених бібліотек у Харківській та Херсонській областях – по 22. У Миколаївській знищено шість, Чернігівській – чотири, Запорізькій – три, Київській – дві та одна – Житомирській [12].

Експерти у своєму аналізі підкреслюють, що жодна публічна бібліотека наразі не працює у 13 територіальних громадах Донеччини, 9 – Херсонщини, 11 – Харківщини, 6 – Чернівецької області та по одній у громадах Дніпропетровської, Закарпатської, Одеської та Сумської областей.

Якщо ж ідеться про знищення бібліотек через обстріли, то за інформацією мінкульту, станом на 30 червня 2023 р. 617 бібліотек в Україні зазнали тих чи інших пошкоджень. З них:

- 98 не підлягають відновленню;
- 259 потребують капітального ремонту та/або реконструкції;
- 260 потребують ремонту [12].

Українська влада неодноразово підкреслювала, що такі дії російських окупантів порушують статті Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [13]. До того ж вчинки росіян суперечать статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, яка кваліфікує їх як воєнний злочин [14]. Україна зверталася до Комісії ООН з розслідування порушень прав людини під час воєнського вторгнення Росії в Україну та вимагає врахувати ці факти воєнних злочинів та порушень [13]. «Сьогодні змушені констатувати, що дані про руйнування та пошкодження внаслідок російської агресії демонструють нехтування РФ нормами міжнародного гуманітарного права» [5].

Війна ще триває, чимало бібліотечних установ усе ще перебувають на окупованих територіях. Проте на звільнених землях відроджується життя і в силу своїх спроможностей бібліотеки запрацювали. На допомогу їм прийшла вся Україна. У жовтні минулого року партія «Європейська Солідарність» оголосила акцію «Українську книгу – вільній землі» [15]. Її мета зібрати книги та передати їх на деокуповані території. Відразу ж до цієї акції підключилися громади Одещини, Закарпаття, Волині та інших регіонів. Українці також збирають книжки для Херсонської обласної наукової бібліотеки ім. Олеса Гончара, яку було зруйновано та розграбовано російськими окупантами. Цю ініціативу виявив колектив агентства «Укрінформ», адже «“Гончарівка” була однією з найкращих в Україні. Її фонди до війни нараховували близько мільйона примірників на 45-ти мовах світу. На її базі формувався книжковий фонд для бібліотек області. Вона також була оснащена найсучаснішою електронною

технікою, комп'ютерами для читачів, мала відділ цінних видань 18–19 ст. Під час окупації росіяни вивезли усе обладнання та книжки, серед яких дуже цінні видання. Від постійних обстрілів окупантів постраждало й приміщення» [16].

На початку жовтня 2023 р. з'явилася ще одна ініціатива з підтримки бібліотек на звільнених територіях: громадська організація Б50 презентувала проєкт «Нова сторінка», суть якого полягає в наданні шкільним та іншим дитячим бібліотекам на сході та півдні україномовної літератури для дітей шкільного віку [17]. Відразу після звільнення Харківщини у Харківському ЛітМузеї стартував проєкт «Після окупації. Книжки для дітей». Про акцію було оголошено в соцсережах, тож співробітники музею отримували посилки з книжками, а волонтери розвозили їх по звільнених селах [18]. Інформаційний ресурс «БараБука» разом із благодійним фондом «SavED» збирає книжки для шкільних бібліотек деокупованих територій [19].

Долучилися до цієї благородної справи й самі бібліотекарі. Так, публічна бібліотека Локачинської селищної ради, що на Волині, організувала збір українських книжок, щоб їх вільно читали на звільнених територіях [20].

Небувалий резонанс викликав в українців вчинок керівниці комунальної установи «Центральна міська публічна бібліотека Маріупольської міської ради з філіями» та директорки центральної бібліотеки ім. Короленка В. Лісогор. На третій день війни її бібліотеку знищила російська авіація. Наразі В. Лісогор проживає в Дніпрі та, не втрачаючи надії повернутися в рідне місто й відновити життя бібліотек, з минулої осені організувала акцію з відновлення фонду. З усіх куточків України їй надходять посилки. На червень 2023 р. вже зібрано дві тисячі книг. Це звучить як виклик ворогові й надія колегам, які ще залишаються під окупацією, або працюють у прифронтовій зоні, що українські бібліотеки мають майбутнє [21].

Масштаби руйнувань книжкового фонду, приміщень, обладнання тощо актуалізують питання відновлення роботи бібліотечних установ за таких екстремальних умов. Скажімо, обласна бібліотека для юнацтва у Чернігові зазнала 90% руйнувань. Вона займала історичне приміщення, що було візитівкою міста. Наразі реставрувати споруду не може ані держава, ані місцева влада. На допомогу прийшли благодійники зі США – роботи фінансує Світовий фонд пам'яток. За планами архітекторів, відновлювати будівлю будуть за документами з історичних архівів та використовуватимуть ту цеглу, яка залишилася після демонтажу прибудови [22].

Проте це більше окремі випадки. За повідомленнями експертів, наразі ремонти в бібліотеках майже не відбуваються. Одна з причин – можливі

додаткові обстріли, а також і брак коштів та пріоритетність інших об'єктів, визначених місцевою владою [12].

Тож з ініціативи самих працівників, попри всі складнощі, бібліотеки запрацювали в пристосованих приміщеннях, навіть у храмах [18]. В Ірпені Київської обл. працює єдина в Україні бібліотека в модульному містечку, яка виконує важливу соціальну функцію [23]. У маленькому селі Підгайне, що також на Київщині, навіть за відсутності приміщення, яке вщент розбомблене російською авіацією, книгозбірня функціонує: люди передають прочитані книжки одне одному, обмінюються враженнями та щиро сподіваються невдовзі знову збиратися в новій бібліотечній будівлі [24].

Сьогодні бібліотеки та їхні працівники на звільнених землях потребують особливої допомоги як з боку держави та місцевої влади, так і всіх українців. Найнагальніше завдання – відновлення приміщень і системи опалення, поповнення бібліотечних фондів, обладнання комп'ютерною технікою, стелажами, меблями, електрообігрівачами, генераторами (на випадок відключення електроенергії), моральна і матеріальна підтримка бібліотечних співробітників. Адже, ризикуючи своїм життям, вони під обстрілами і пильною увагою окупантів рятували книжки та майно своїх бібліотек.

Висновки. Книгозбірні на звільнених територіях по-трішки привичаються до реалій, оговтуються від страшних потрясінь, руйнувань і крадіжок. Долаючи серйозні виклики, вони роблять усе можливе для того, щоб і надалі бути провідниками національних ідей, європейських цінностей, центрами просвітництва і культури. Проте зусиль тільки бібліотечних працівників замало, потрібна взаємодія влади, громади, бізнесу. І акції на кшталт «Українську книгу – вільній землі», «Нова сторінка», «Після окупації. Книжки для дітей», спільна акція платформи «БараБука» і благодійного фонду «SavED» зі збору книжок для бібліотек деокупованих територій мають ініціюватися знову і знову, аби українські бібліотеки отримали свіже дихання і вчергове стали осередками просвіти, культурного збагачення та протиборства на інформаційному фронті.

Однак у цей важкий час боротьби за існування Української держави доля бібліотек залишається поза увагою офіційних інституцій. «Під час воєнного стану та активних воєнних дій, на жаль, розвиток бібліотек не є пріоритетом державної політики. У 2024 р. з огляду на формування бюджету ми не зможемо розраховувати про розвиток цього напрямку. Але ми точно повинні зосередити свої зусилля на цифровізації та документуванні усіх злочинів, які здійснює Росія. Це шанс отримати репарації у майбутньому за завдану шкоду і спробувати довести культурний геноцид вчинений росіянами», –

таку думку висловив голова Правління ГО «Антикорупційний штаб» С. Миткалик [12].

За таких умов, не гаячи часу, важливо залучати світові фонди, громадські організації, бізнес, видавців, письменників, книголюбів до відновлення повноцінної діяльності бібліотечних установ, адже у звільнених містах і селах вони є важливими елементами культурної інфраструктури громади, місцем комунікації, осередком патріотизму та виконують важливу соціальну функцію.

Список бібліографічних посилань

1. Росіяни виділили 360 мільйонів рублів на знищення українських бібліотек на окупованих територіях, – ЦНС. *Лівій берег*. URL: https://lb.ua/culture/2023/03/29/550322_rosiyani_vidilili_360_milyoniv.html

2. Росіяни зруйнували 598 бібліотек – Мінкульт. *Суспільне. Культура*. URL: <https://susplne.media/521537-rosiani-zrujnuvali-598-bibliotek-minkult/>

3. List of libraries damaged during World War II. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_libraries_damaged_during_World_War_II

4. Потіха А. Діяльність бібліотек України в умовах російської воєнної агресії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 55–73. <https://doi.org/10.15407/np.64.055>

5. Іванова Н., Пестрецова О. Правові аспекти збереження культурної спадщини в умовах війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 28–42. <https://doi.org/10.15407/np.64.028>

6. Аулін О. Специфіка бібліотечно-інформаційної діяльності під час воєнного конфлікту. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 43–54. <https://doi.org/10.15407/np.64.043>

7. Спіріна С. Прояви солідарності з Україною світових бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 162. <https://doi.org/10.15407/np.67.162>

8. Аксьонова Н. Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 108. <https://doi.org/10.15407/np.64.107>

9. Свідчить Харківщина: Бібліотеки деокупованих територій. *Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого*. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7083>

10. Як пережили окупацію бібліотеки звільнених громад Херсонщини. URL: <https://kherson.rayon.in.ua/news/584335-yak-perezhilli-okupatsiyu-biblioteki-zvilnenikh-gromad-khersonshchini-fotoreportazh>

11. Майже 42 мільйони гривень збитків: як постраждали бібліо-

теки на Чернігівщині від російського вторгнення. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/287238-majze-42-miljoni-griven-zbitkiv-ak-postrazdali-biblioteki-na-cernigivsini-vid-rosijskogo-vtorgnenna/>

12. Росія завдала шкоди 617 українським бібліотекам: з них 98 зруйновані повністю. *ГО «Антикорупційний штаб»*. URL: <https://shtab.net/news/view/rosiya-zavdala-shkodi-617-ukrajinskim-bibliotekam-/>

13. Російські окупанти нищать українські бібліотеки та книжки. *24 канал*. URL: https://24.tv.ua/rosiyski-okupanti-nishhat-ukrayinski-biblioteki-knizhki_n1988154

14. Римський статут Міжнародного кримінального суду. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

15. Закарпаття передало до бібліотек звільнених територіальних громад Харківщини 800 книжок. *Партія «Європейська солідарність»* : офіц. сайт. URL: <https://eurosolidarity.org/2022/10/08/zakarpattya-peredalo-do-bibliotek-zvilnennyh-terytorialnyh-gromad-harkivshhyny-800-knyzhok/>

16. Розпочався збір книжок для розграбованої росіянами Херсонської бібліотеки ім. Гончара. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3686932-rozpozavsya-zbir-knizok-dla-rozgrabovanoi-rosianami-hersonskoi-biblioteki-im-goncara.html>

17. Проект «Нова сторінка» забезпечує бібліотеки шкіл і громад на деокупованих територіях сучасними україномовними книжками. *Знайшов*. URL: https://znayshov.com/News/Details/proiekt_E2809_Snova_storinka_zabezpechuie_biblioteku_shkil_i_hromad_na_deokupovanykh_terytoriiakh_suchasnumy_ukrainomovnumy_knyzhkamy

18. У Харкові збирають дитячі книжки для деокупованих громад області. *Слобідський край*. URL: <https://www.slk.kh.ua/news/oblast-online/u-harkovi-zbiraut-ditaci-knizki-dla-deokupovanih-gromad-oblasti.html>

19. Книжки для Сходу. *Barabooka. Простір української дитячої книги*. URL: <http://www.barabooka.com.ua/knizhki-dlya-shodu/>

20. Українську книгу – вільній землі: у Локачах збирають українську літературу. *Район.IN.UA*. URL: <https://lokachi.rayon.in.ua/news/544398-ukrainsku-knigu-vilnyi-zemli-u-lokachakh-zbirayut-ukrainsku-literaturu>

21. Зруйнована бібліотека Маріуполя збирає новий книжковий фонд у Дніпрі. *Медіаграмотність у регіонах України*. URL: <https://milukraine.net/2023/06/zrujnovana-mariupolska-biblioteka-zbyraye-novyj-knyzhkovyj-fond-u-dnipri-i-z-nym-planuye-povernutysya-do-vyzvolenogo-vid-rosijskyh-okupantiv-mariupolya/>

22. Обласна бібліотека для юнацтва у Чернігові зазнала 90% руйнувань:

скільки коштів потрібно на реставрацію. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/447924-oblasna-biblioteka-dla-unactva-u-cernigovi-zaznala-90-rujnuvan-skilki-kostiv-potribno-na-restavraciю/>

23. Бібліотеки деокупованих міст стали місцем комунікації та виконують важливу соціальну функцію. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/biblioteki-deokupovanih-mist-stali-miscem-komunika/>

24. Як повстає з попелу бібліотека в Підгайному. *Barabooka. Простір української дитячої книги*. URL: <https://www.barabooka.com.ua/yak-povstaie-z-popelu-biblioteka-v-pidgajnomu/>

References

1. Rosiiany vydilyly 360 milioniv rubliv na znyschennia ukrains'kykh bibliotek na okupovanykh terytoriiakh, – TsNS [The Russians have allocated 360 million rubles for the destruction of Ukrainian libraries in the occupied territories, – Central News Agency]. *Livyy bereh – Left Bank* [in Ukrainian]. Retrieved from https://lb.ua/culture/2023/03/29/550322_rosiyani_vidilili_360_milyoniv.html

2. Rosiiany zrujnuvaly 598 bibliotek – Minkult [Russians destroyed 598 libraries – Ministry of Culture]. *Suspilne Kultura – Public Culture* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://suspilne.media/521537-rosiiani-zrujnuvali-598-bibliotek-minkult/>

3. List of libraries damaged during World War II. *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_libraries_damaged_during_World_War_II

4. Potikha, A. (2022). Diialnist bibliotek Ukrainy v umovakh rosijskoi voiennoi ahresii [Activities of Ukrainian libraries in the conditions of Russian military aggression]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 64, 55-73 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.64.055>

5. Ivanova, N., Pestretsova, O. (2022). Pravovi aspekty zberezhenia kulturnoi spadshchyny v umovakh vijny [Legal aspects of cultural heritage preservation in the conditions of war]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 64, 28-42 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.64.028>

6. Aulin, O. (2022). Spetsyfika bibliotechno-informatsijnoi diialnosti pid chas voiennoho konfliktu [The specificity of library and information activity during the military conflict]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 64, 43-54 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.64.043>

7. Spirina, S. (2023). Proyavy solidarnosti z Ukrainoyu svitovykh bibliotek [Manifestations of solidarity toward Ukraine by world libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 67, 162 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.67.162>

8. Aksonova, N. (2022). Biblioterapiya yak napryam diyalnosti bibliotek v umovakh rosiysko-ukrayinskoyi viyny [Bibliotherapy as a Direction of Library Activity under the Russian-Ukrainian War]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 64, 108 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.64.107>

9. Svidchyt Kharkivschyna: Biblioteky deokupovanykh terytorij [Kharkiv region bears witness: Libraries of the de-occupied territories]. *Nats. b-ka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – Yaroslav the Wisay National University of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://oth.nlu.org.ua/?p=7083>

10. Yak perezhlyly okupatsiiu biblioteky zvilnenykh hromad Khersonschyny [How the libraries of the liberated communities of the Kherson region survived the occupation] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://kherson.rayon.in.ua/news/584335-yak-perezhili-okupatsiyu-biblioteki-zvilnenikh-gromad-khersonshchini-fotoreportazh>

11. Majzhe 42 miljony hryven zbytkiv: iak postrazhdaly biblioteky na Chernihivschyni vid rosijskoho vtornhennia [Damage is estimated at almost 42 million hryvnias: how libraries in the Chernihiv region suffered from the Russian invasion]. *Suspilne Novyny – Social News* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://suspilne.media/287238-majze-42-miljoni-griven-zbitkiv-ak-postrazhdali-biblioteki-na-cernigivsini-vid-rosijskogo-vtorgnenna/>

12. Rosiia zavdala shkody 617 ukrainskym bibliotekam: z nykh 98 zrujnovani povnistiu [Russia damaged 617 Ukrainian libraries: 98 of them were completely ruined]. *HO Antykoruptsijnij shtab – NGO “Anti-Corruption Headquarters”* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://shtab.net/news/view/rosiya-zavdala-shkodi-617-ukrajinskim-bibliotekam/>

13. Rosiyski okupanty nyschat ukrainski biblioteky ta knyzhky [Russian occupiers are destroying Ukrainian libraries and books]. *24 kanal – Channel 24* [in Ukrainian]. Retrieved from https://24.tv.ua/rosiyski-okupanti-nishhat-ukrayinski-biblioteki-knizhki_n1988154

14. Rymskyj statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: ofitsijnyj vebсайт – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine:*

official website [in Ukrainian]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

15. Zakarpattia peredalo do bibliotek zvilnenykh terytorialnykh hromad Kharkivschny 800 knyzhok [Transcarpathia transferred 800 books to the libraries of liberated territorial communities in Kharkiv region]. *Yevropejska solidarnist: ofitsijnyj sajt – “European Solidarity”*: official website [in Ukrainian]. Retrieved from <https://eurosolidarity.org/2022/10/08/zakarpattya-peredalo-do-bibliotek-zvilnenyh-terytorialnyh-gromad-harkivshhyny-800-knyzhok/>

16. Rozpochavsia zbir knyzhok dlia rozghrabananoi rosiianamy Khersonskoi biblioteky im. Honchara [The collection of books for the Kherson Library, looted by Russians, has begun]. *Ukrinform – Ukrinform* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3686932-rozpochavsia-zbir-knyzhok-dla-rozghrabananoi-rosianami-hersonskoi-biblioteki-im-gonchara.html>

17. Proiekt Nova storinka zabezpechuє biblioteky shkil i hromad na deokupovanykh terytoriiakh suchasnymy ukrainomovnymy knyzhkamy [The “New Page” project supplies the libraries of schools and communities in the de-occupied territories with modern Ukrainian-language books]. *Znajshov – Found* [in Ukrainian]. Retrieved from https://znayshov.com/News/Details/proiekt_E2809_Cnova_storinka_zabezpechuє_biblioteky_shkil_i_hromad_na_deokupovanykh_terytoriiakh_suchasnymy_ukrainomovnymy_knyzhkamy

18. U Kharkovi zbyraut dytiachi knyzhky dlia deokupovanykh hromad oblasti [In Kharkiv, children’s books are collected for the de-occupied communities of the region]. *Slobidskyj kraj – Slobid Region* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.slk.kh.ua/news/oblast-online/u-harkovi-zbiraut-ditaci-knyzki-dla-deokupovanih-gromad-oblasti.html>

19. Knyzhky dlia Skhodu [Books for the East]. *Barabooka. Prostir ukrainskoi dytiachoi knyhy – Barabooka. The Space of the Ukrainian Children’s Book* [in Ukrainian]. Retrieved from <http://www.barabooka.com.ua/knyzhki-dlya-shodu/>

20. Ukrainsku knyhu – vilnij zemli: u Lokachakh zbyraut ukrainsku literaturu [Ukrainian book – for free land: Ukrainian literature is collected in Lokachy]. *Rajon.IN.UA – District.IN.UA* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://lokachi.rayon.in.ua/news/544398-ukrainsku-knigu-vilniy-zemli-u-lokachakh-zbirayut-ukrainsku-literaturu>

21. Zrujnovana biblioteka Mariupolia zbyraє novyj knyzhkovyj fond u Dnipri [The ruined Mariupol library is creating a new book collection in Dnipro]. *Mediahramotnist u rehionakh Ukrainy – Media Literacy in the Regions of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://milukraine.net/2023/06/zrujnovana-mariupolska-biblioteka-zbyraє-novyj-knyzhkovyj-fond-u-dnipri->

i-z-nym-planuye-povernutysya-do-vyzvolenogo-vid-rosijskykh-okupantiv-mari-upolya/

22. Oblasna biblioteka dlia iunatstva u Chernihovi zaznala 90% rujnuvan: skilky koshtiv potribno na restavratsiiu [The regional library for youth in Chernihiv suffered 90% destruction: how much money is needed for the restoration]. *Suspilne Novyny – Social News* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://suspilne.media/447924-oblasna-biblioteka-dla-unactva-u-cernigovi-zaznala-90-rujnuvan-skilki-kostiv-potribno-na-restavraciu/>

23. Biblioteki deokupovanykh mist staly mistsem komunikatsii ta vykonuiut vazhlyvu sotsialnu funktsiiu [Libraries in de-occupied cities have become a place for communication and perform an important social function]. *Uriadovyy kurier – Government Courier* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/news/biblioteki-deokupovanih-mist-stali-miscem-komunika/>

24. Yak povstaie z popelu biblioteka v Pidhajnomu [How the library in Pidgain rises from the ashes]. *Barabooka. Prostir ukrainskoi dytiachoi knyhy – Barabooka – The Space of the Ukrainian Children's Book* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.barabooka.com.ua/yak-povstaie-z-popelu-biblioteka-v-pidhajnomu/>

Стаття надійшла до редакції 27.10.2023.

Evgenia Kabarenkova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: evgeniakab@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2773-8545>

Libraries Destroyed by the War: Losses and Prospects

The article highlights the reasons and intentions for the destruction of public, children's and school libraries by Russian occupiers. Since the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine began, the entire library system of the country suffered, but the enemy caused the greatest damage to the libraries of the regions where hostilities took place and the occupation is still ongoing. The Kremlin allocated 360 million rubles (114 million UAH) for the destruction of libraries in the occupied territories of Ukraine. In the summer of 2023, the press service of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine reported that since the beginning of the full-scale invasion in Ukraine, 1,582 objects of cultural infrastructure, including 598 libraries, had been destroyed or damaged. However, this number is not final. Part of the Ukrainian territories are still under temporary occupation, which complicates the calculation.

The purpose of the article is to analyze the state and prospects of library institutions in the liberated territories, to identify problematic issues. Reports from official sources, mass media, expert assessments of directors and employees of library institutions, journalists, public activists, and volunteers were used to study this topical issue. The Ukrainian authorities have repeatedly emphasized that such actions of the Russian occupiers violate the articles of the Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. In addition, the actions of the Russians contradict Article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court, which qualifies them as a war crime. Ukraine appealed to the UN Commission to investigate human rights violations during Russia's military invasion of Ukraine and demands that these facts of war crimes and violations be taken into account.

During active hostilities, unfortunately, the development of libraries is not a priority of state policy. In 2024, given the state budget, it is not necessary to count on the allocation of funds. However, government institutions, the public, and library workers themselves must focus their efforts on digitizing and documenting all crimes committed by Russia. This is a chance to receive reparations in the future for the damage caused and to try to prove the cultural genocide committed by the Russians. The article emphasizes the need and importance of a nationwide effort to restore the work of destroyed institutions.

Keywords: libraries, cultural genocide, Rome Statute, temporarily occupied territories, de-occupation.